

Objektorienteeritud modelleerimine

Objektorienteeritud (OO) lähenemisviis domineerib tarkvara, rakenduste ja infosüsteemide loomisel, arendamisel ja kasutamisel. Selle olemus seisneb reaalsete ja abstraktsete süsteemide ja objektide oleku ja käitumise modelleerimises arvutil tarkvara-objektide abil.

Sisu

Objektorienteeritud lähenemisviisi olemus ja põhimõisted	3
Unifitseeritud modelleerimiskeel UML	4
Klassid ja objektid	4
Klass Sprait Scratchis	7
Klassisümbolite erinevad esitusviisid	7
Seosed ja klassidiagrammid	8
Agregatsioon ja kompositsioon	8
Assotsiatsioon	9
Üldistus (<i>generalization</i>)	9
Hoone põhiklassid	10
Objektid ja klassid süsteemis Scratch.....	11
Klass Sprait ja selle alamklassid	11
UML tegevusskeemid	12
Standardkujundid (sümbolid).....	12
Pangaautomaatide süsteem.....	12
Pangaautomaat	13
Tegevuste jaotus objektide vahel.....	14
Pangaautomaat. PIN koodi kontroll	15

Objektorienteeritud lähenemisviisi olemus ja põhimõisted

Objektorienteeritud (OO) lähenemisviis domineerib tarkvara, rakenduste ja infosüsteemide loomisel, arendamisel ja kasutamisel. Selle olemus seisneb reaalsete ja abstraktsete süsteemide ja objektide oleku ja käitumise modelleerimises arvutil **tarkvaraobjektide** abil.

Tarkvaraobjekt on omavahel seotud andmete ja programmide (protseduuride) kogum. Ka arvuti süsteemi- ja rakendustarkvara põhineb tarkvaraobjektidel, milleks on dokumendid, vormid, aknad, tööriistaribad, ohjurid jmt. Uuemad programmeerimiskeeled on objektorienteeritud ning võimaldavad kasutada ja luua tarkvaraobjekte.

OO-lähenemisviisi põhimõisted on järgmised: **objekt**, **klass**, objekti **omadused** ja **tegevused**, **seosed** objektide vahel, **sündmused**.

Objekt on piiritletud osa süsteemist ning teda võib vaadelda omaette tervikuna, milleks on **konkreetne** ese, seade, isik, hoone, asutus, fail, dokument, graafiline kujund jms. Objektid on näiteks Juku jalgratas, Pille jalgratas, Peetri arvuti, Juku Naaskel, Juku isa suvila, Juku pall, TTÜ, must kolmnurk, konkreetne dokument ...

Klass on ühetüübiliste objektide hulk – abstraktsioon ehk üldmõiste:

jalgratas, arvuti, õpilane, suvila, hoone, ülikool, Exceli tööleht, Wordi dokument ...

Konkreetne objekt on klassi eksemplar (ilming)

Klassi Jalgratas eksemplarid

Klassi Hukknurk eksemplarid

Omadused (atribuudid) on karakteristikud, mis identifitseerivad objekti ja iseloomustavad selle olekut, väljanägemist jms. Kasutatavate omaduste valik sõltub rakenduse liigist, eesmärkidest jms.

Konkreetses ratta atribuudid: liik, mark, mõõtmed, värv, käikude arv, olek, ...

Tarkvaraobjekti ratas atribuudid müügisüsteemis: samad, mis eelmisel rattal, lisaks veel näiteks tarnija, kauplus jms;

arvutisimulatsioonis on atribuutideks (pildi) suurus, kiirus, asukoht jms,

graafikaobjektil: laius, kõrgus, asukoht ekraanil, täitevvärv, pindala, ümbermõõt ...

Tegevused (meetodid, operatsioonid), mida täidab objekt ise või täidetakse objektiga. Valik sõltub süsteemi liigist, eesmärkidest jms.

Rataste müük: lisamine, eemaldamine, andmete muutmine jms.

Simulatsioon: kiiruse suurendamine, pidurdamine, peatamine jms.

Graafikaobjekt: teisaldamine, kopeerimine, mõõtmete muutmine, täitevvärv muutmine jms.

Sündmused. Objekt võib reageerida teatud välistele mõjudele: muudab olekut, käivitab tegevuse jm.

Konkreetne ratas: kokkupõrge, ...

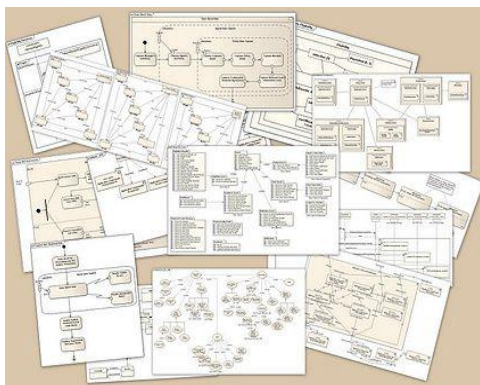
Simulatsioon: vajutus tühikule – alusta sõitu, hiireklõps – peatu jms.

Seosed (suhted, relatsioonid). Objektidel võivad olla seosed teiste objektidega. Seosed on erineva olemuse ja tähendusega:

- omandisuhe: jalgratas kuulub Jukule, arvuti kuulub Peetrile
- töösuhe: Peeter Kask töötab SEB pangas,
- sisaldavuse suhe: protsessor on arvutis, tööleht leht kuulub töövihikusse

Unifitseeritud modelleerimiskeel UML

Objektorienteeritud graafiline keel on süsteemide visuaalseks analüüsiks, kavandamiseks, loomiseks ja dokumenteerimiseks. Keeles on kindel valik lihtsad graafilisi kujutisi (sümboleid) infosüsteemide ja rakenduste erinevate komponentide, olemite ja tegevuste tähistamiseks ning elementide ühendamiseks. Sümbolite sisse paigutatakse kindla tähenduse ja struktuuriga tekstid. Loodavate diagrammide abil saab kirjeldada süsteemi struktuuri, olekuid, tegevusi jms ning see on suhtlemisvahendiks informaatikute ja erinevate erialade spetsialistide vahel.

Kasutatavate diagrammide tüübid ning nende detailiseerimise aste sõltuvad süsteemi iseloomust ja arendusprotsessi faasist: ülesande püstitus, analüüs, disain, ...

Süsteemide struktuuri, oleku ja käitumise kirjeldamiseks on erinevat tüüpi **diagramme** (skeeme ehk mudeleid):

- klassi- ja objektidiagrammid,
- tegevusdiagrammid,
- kasutusjuhtude diagrammid,
- olekudiagrammid,
- ...

Peamised UML diagrammid (mitteinformatikute jaoks) ülesande püstituse, analüüsi ja disaini faasis on **klassi-** ja **tegevusdiagrammid**.

Rahvusvaheline standard (ISO, OMG)

Klassid ja objektid

UMLi diagrammidel esitatakse klass ristkülikuna. Üldjuhul kolm sektsiooni:

- nimi,
- atribuudid (omadused)
- operatsioonid (tegevused, meetodid)

Kohustuslik on ainult nimi.

Näites on toodud kooli infosüsteemi klassi **Õpilane** lihtsustatud kirjeldus.

Õpilane	Klassi nimi. Nimi peab algama suurtähega
kood eesnimi perenimi sünniaeg aadress klass ...	Atribuudid (omadused ehk parameetrid) Igal atribuudil on nimi . Võib olla näidatud ka tüüp : arv, tekst, kuupäev ... Konkreetsetel objektidel on omadusel kindel väärtus: K20567, Juku, Naaskel, 26.10.2001, Spordi 5-9, 4B, ... K20573, Pille, Pilt, 23.06.2001, Teatri 7-13, 4A, ...
lisamine() eemaldamine() muutmine()	Operatsioonid (tegevused ehk meetodid) Esitatakse tavaliselt kujul nimi() . Siin on meetodite tähendus järgmine. lisamine() – uue õpilase lisamine, eemaldamine() – õpilase eemaldamine, muutmine() – õpilase andmete muutmine.

Arvuti	Kõrval on veel ühe klassi kirjelduse näide: klass Arvuti müügisüsteemis.
mark protsessor taktsagedus sisemälu_maht kõvaketta_maht hind / arv ...	NB! Objektiks ei ole üksik arvuti, vaid nõ kaubagrupp: ühesuguste parameetritega arvutid. Üheks omaduseks on olemasolevate arvutite arv antud grupis. Tegemist on nn muutuva ehk arvutatava atribuudiga. Sama marki arvutite lisamisel või eemaldamisel muudetakse omadust arv. Arvutatava omaduse tunnus on kaldkriips (/) omaduse nimetuse ees.
lisamine() eemaldamine() muutmine() ...	

Allpool on toodud näiteks tabel, mis sisaldab andmeid arvutite kohta: arvutite omadusi

Mark	Protsessori tüüp	Taktsagedus	Sisemälu, MB	Kõvaketas, GB	Hind, €	Arv
Aragorn	AMD Athlon64	3,0	512	160	416	13
Balrog	Intel Celeron	2,8	256	80	349	21
Eldar	Intel Xeon	3,0	512	160	388	7
Elend	Intel Celeron	4,0	2048	400	1 083	0
Faram	AMD Athlon64	3,0	512	210	499	12
Frodo	AMD Athlon64	3,0	4072	500	1 108	25
Gandalf	Intel Xeon	3,2	512	160	708	2
Kalvar	Intel Xeon	3,0	512	160	583	7
Marvin	Intel Celeron	3,0	512	160	499	0
Rohan	AMD Athlon64	3,5	512	160	491	0
Sauron	Intel Xeon	2,5	256	180	283	5

Veel mõned klasside kirjeldamise näited:

Raamat	Fail	Tööleht	Kujund
ISBN autor nimetus aasta kirjastus hind ...	nimi tüüp maht loodud muudetud ...	nimi ridade arv veergude arv aktiivsus	nimi x-koordinaat y-koordinaat laius kõrgus ...
lisa() eemalda() muuda_andmeid() ...	ava() sulge() eemalda() muuda_nime() ...	teisaldamine() kopeerimine() eemaldamine() aktiveeri() ...	lisa() teisalda() kopeeri() muuda_laiust() muuda_kõrgust() muuda_värvi()

Klass Ristkülik süsteemis Geomeetria:

Ristkülik
laius kõrgus / pindala / ümbermõõt / diagonaal ...
leia_pindala() leia_ümbere() leia_diagonaal() muuda() ...

$$S = a \cdot b$$

$$P = 2(a + b)$$

$$d = \sqrt{a^2 + b^2}$$

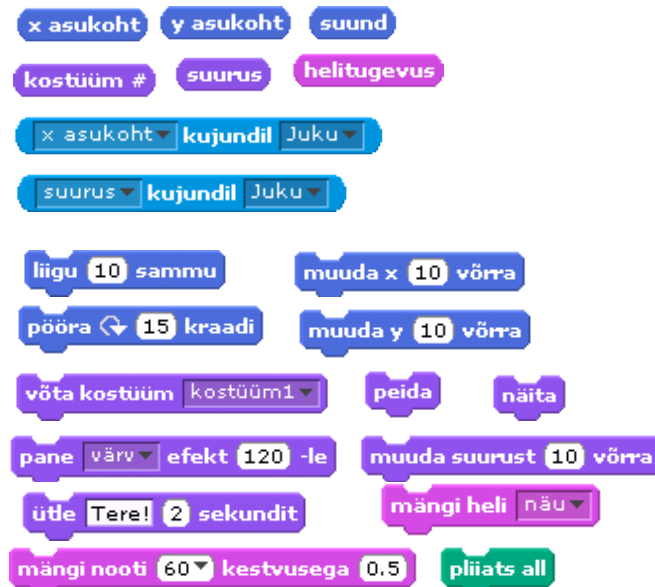
NB! Sisestatavad andmed: laius (a) ja kõrgus (b) ning **tuletatavad** omadused: pindala (S), ümbermõõt (P) ja diagonaal (d), millest viimaste ees võib olla / (kaldekriips)

Klass Sprait Scratchis

Universaalne baasklass – superklass. Selle alusel saab luua alamklasse.

Sprait
nimi asukoht: x,y suund suurus värvus nähtavus
liigu() pööra() muudaX() muudaY() vaheta kostüümi() muuda värvi() ütle() mängi heli() ...

Klassisümbolite erinevad esitusviisid

Antud juhul võib kasutada erinevaid variante: tühjad seksioonid, ärajäetud seksioonid jms.

Sageli kasutataksegi ainult nime (diagrammidel).

Auto	Auto	Auto
number mark mudel aasta ...	number mark mudel aasta ...	
lisa() muuda() eemalda() ...		lisa() muuda() eemalda() ...
	Auto	Auto

Seosed ja klassidiagrammid

Süsteemi kuuluvatel objektidel on omavahel teatud seosed. Seos (relatsioon, suhe) näidatakse diagrammidel joone abil. Klassidiagramm näitab klasse ja võimalikke seoseid nende objektide vahel. Reeglina on igas seoses ainult kaks klassi. Seosele võib anda nime, mille võib näidata skeemil. Seose mõlema otsa juures võib esitada korduse, mis näitab, mitu antud klassi objekti võib olla seotud teise klassi objektiga. Korduste tüüpvariandid ja nende esitus UMLis on järgmised:

n – kindel arv, näit 1, 4, 256

$n_1, n_2, n_3, \dots$ – loend, näit.: 2, 4, 6

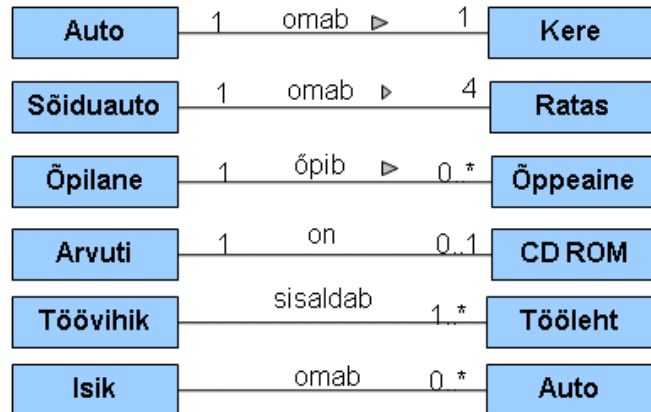
$0..1$ või $0, 1$ – null või üks

$*$ – suvaline hulk

$1..*$ – üks või enam

$0..*$ – null või enam

Seose nime ja korduse väärtuse 1 võib jätta ära.

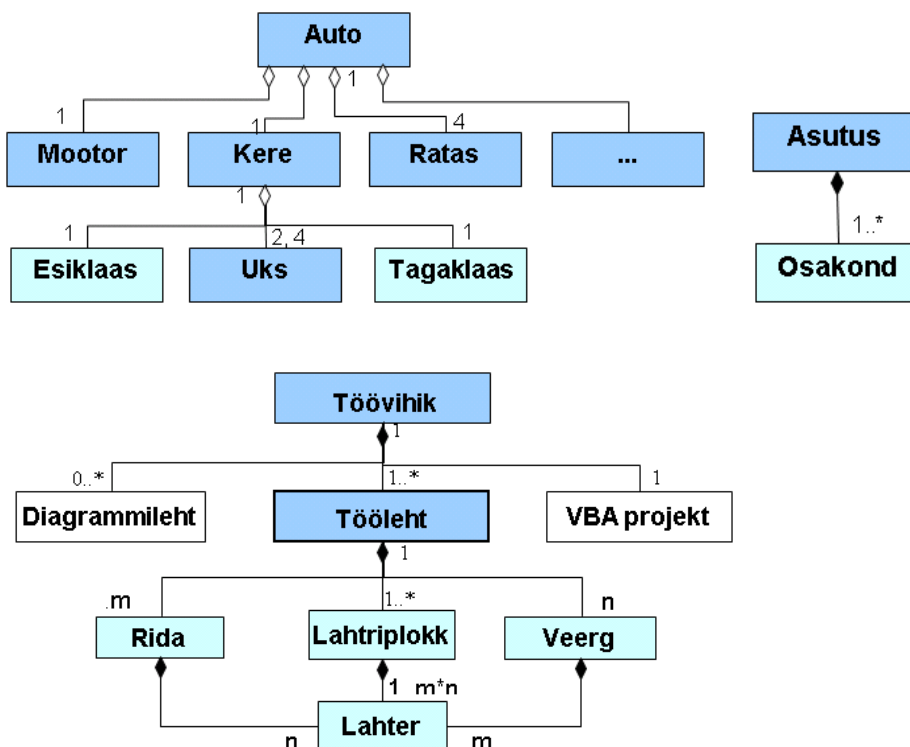
Eristatakse järgmisi seoste liike:

- agregatsioon
- assotsiatsioon
- üldistus

Agregatsioon ja kompositsioon

Agregatsioon ehk sisalduvuse seos. Üks objekt sisaldab teisi. Tervik ja osad. Terviku poolel võib olla täitmata romb (ei pea tingimata olema).

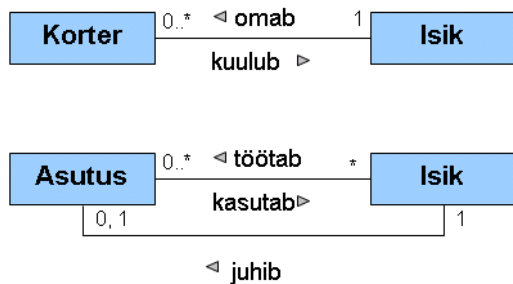
Kompositsioon – agregatsiooni erijuht – osa saab eksisteerida ainult tervikus. Tähistus – täidetud romb

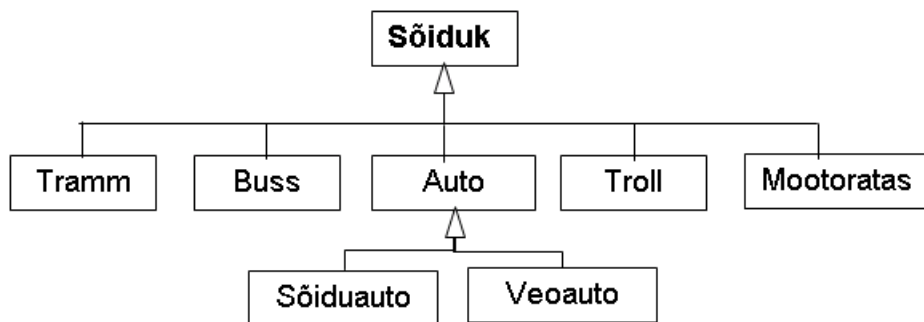
Assotsiatsioon

Assotsiatsioon – suvaline mõtet omav seos (suhe) objektide vahel – omandisuhe, töösuhe jms. Assotsiatsiooni erijuht on agregatsioon.

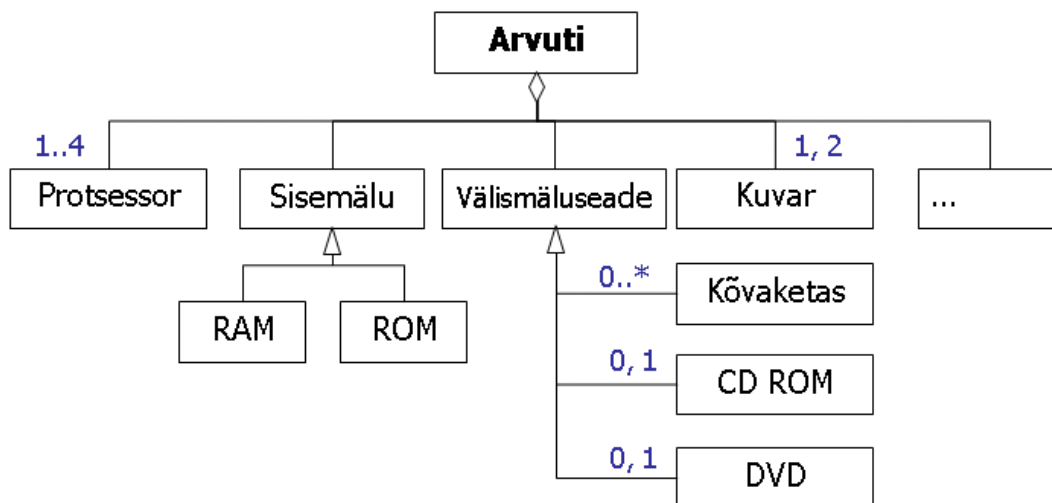

Üldistus (generalization)

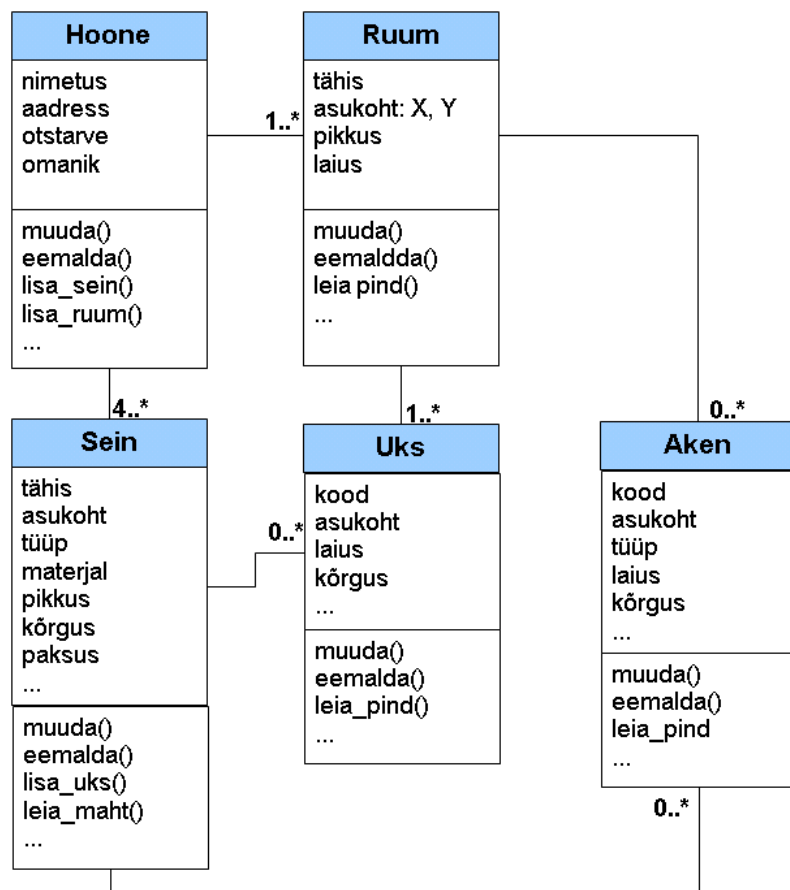
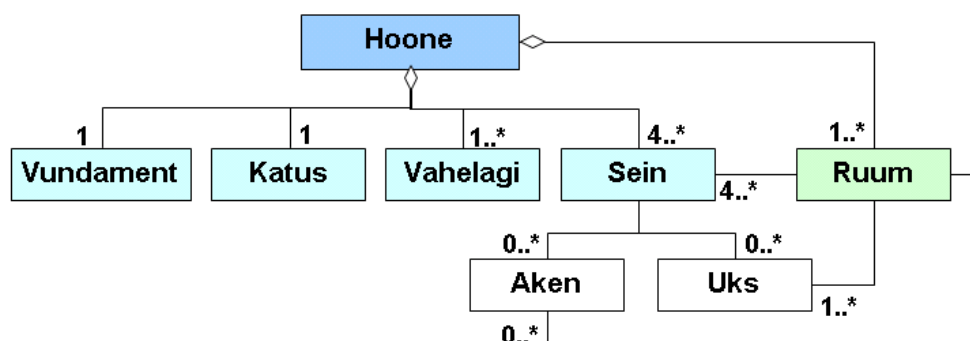
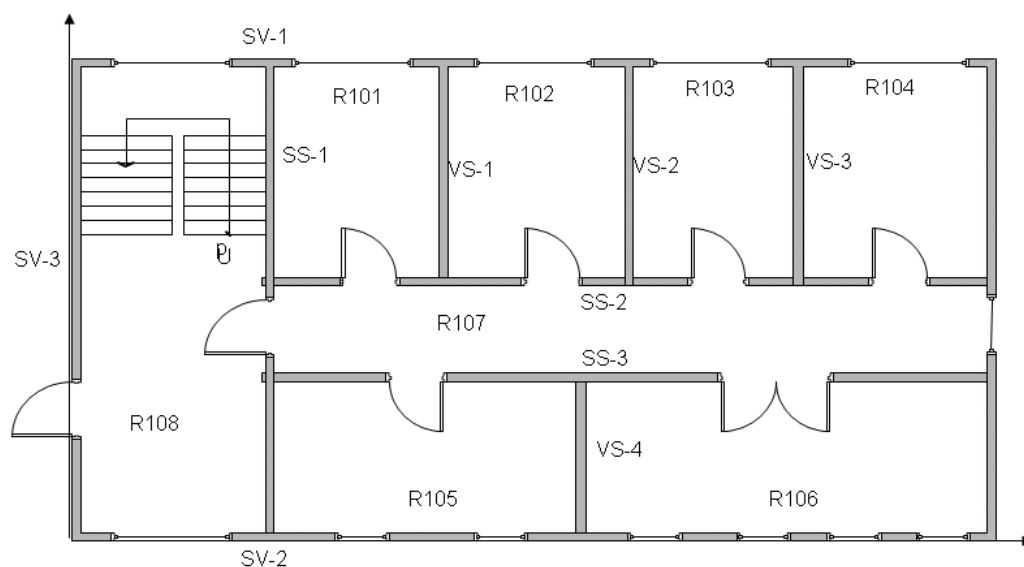
Üldistus – esivanema (superklassi) ja järglaste (alamklasside) seos. Järglased pärivad esivanema omadused ning võivad omada täiendavaid omadusi. Kujund $\triangle$ – esivanema poolel.

Veel mõned klassidiagrammide näited:

Hoone põhiklassid

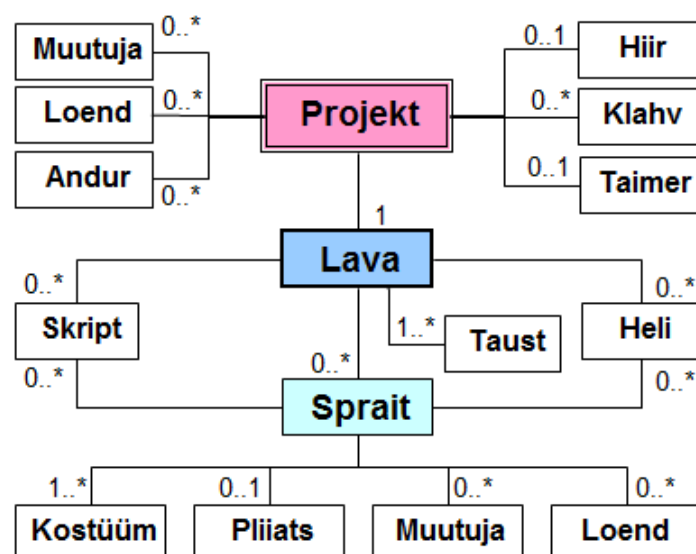
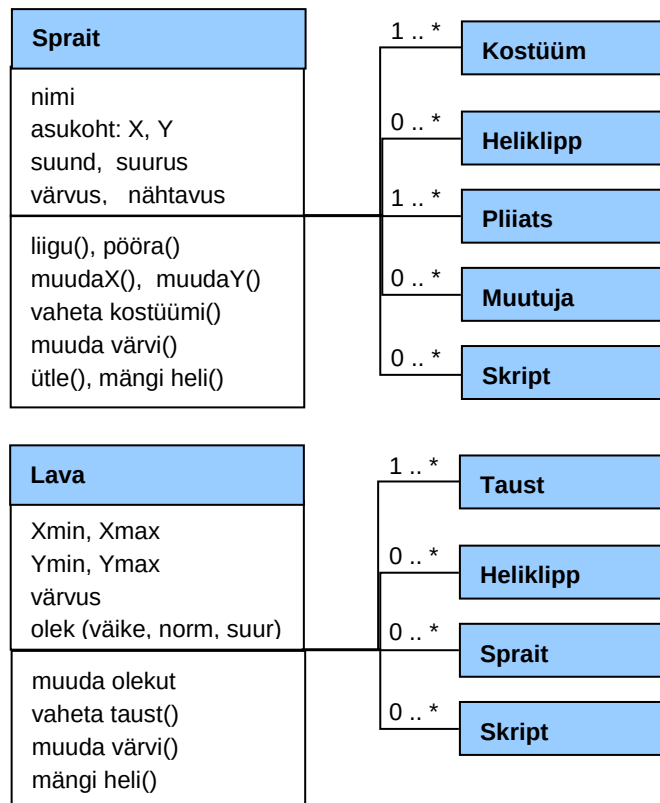

Objektid ja klassid süsteemis Scratch

Universaalne graafikaobjektide klass on **sprait** (*sprite*). Spraitidel on kindel valik **omadusi**: nimi, asukoht, suurus, jms. Spraitidega saab määrata erinevaid tegevusi: liigutada, pöörata, muuta suurst jms. Seda saab teha kindlate **käskude** ehk **plokkide (meetodite)** abil. Käskudest saab moodustada programmiüksusi – **skripte**. Klassil sprait on mõned **alamklassid** (kostüüm, pliiats).

Lava on ekraani piirkond, kus toimub spraitide tegevus.

Klass Sprait ja selle alamklassid

UML tegevusskeemid

Tegevusskeem ehk **tegevusdiagramm** (*Activity Diagram*) esitab graafiliselt antud protsessi või töö täitmiseks vajalikud tegevused ja nende järjekorra. Kasutatakse äri- ja tööprotsesside ning algoritmide kirjeldamiseks

Standardkujundid (sümbolid)

- Protsessi algus
- Protsessi lõpp

Tegevus

loe a, b, c

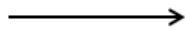
Lahenda ruutvõrrand

kontrolli PIN-koodi

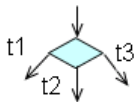
arvuta P, S, V

$D = b^2 - 4ac$

leia hind

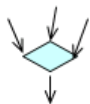

Siire

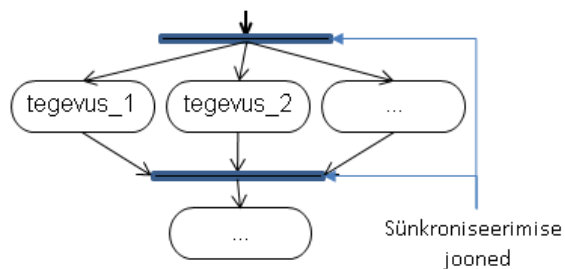

Hargnemine

t1, t2, ... - tingimused

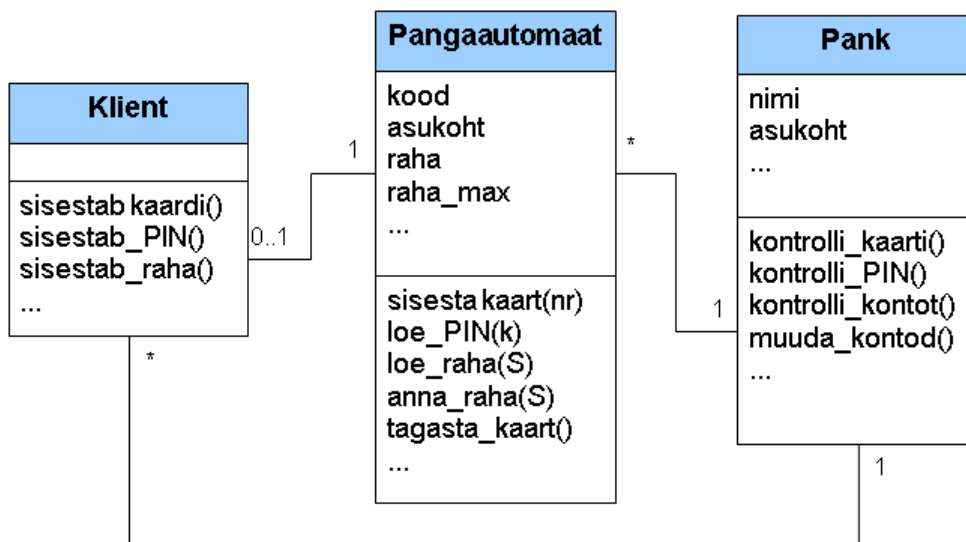

Ühinemine

Tegevusi täidetakse paralleelselt
Järjekord pole oluline!

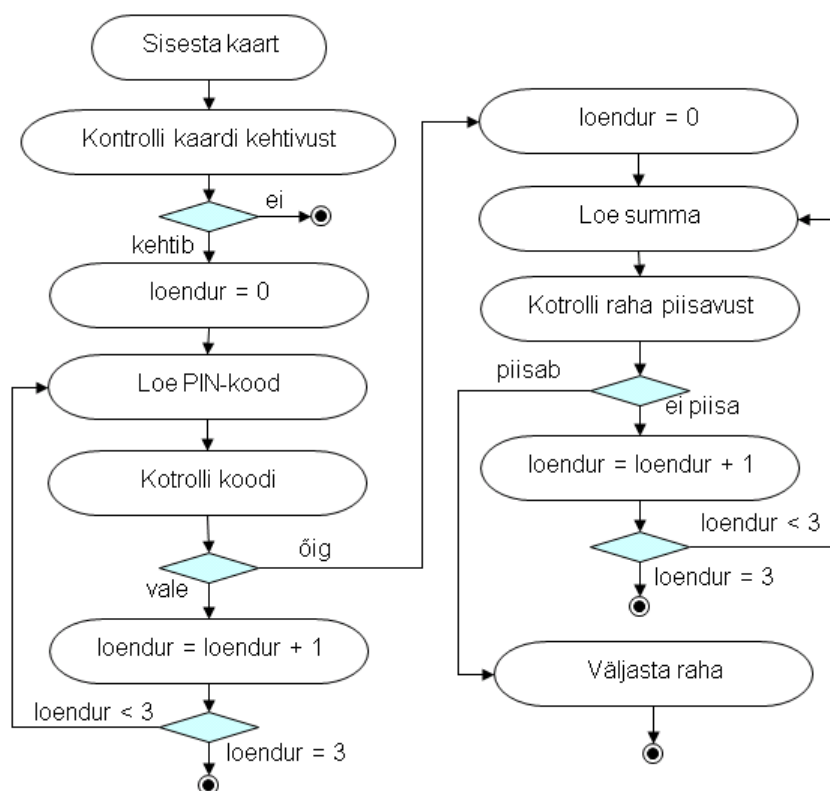
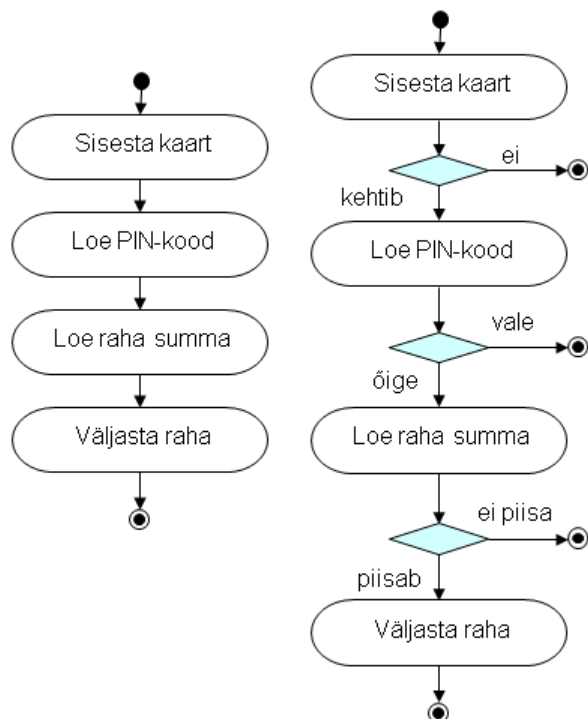
Pangaautomaatide süsteem

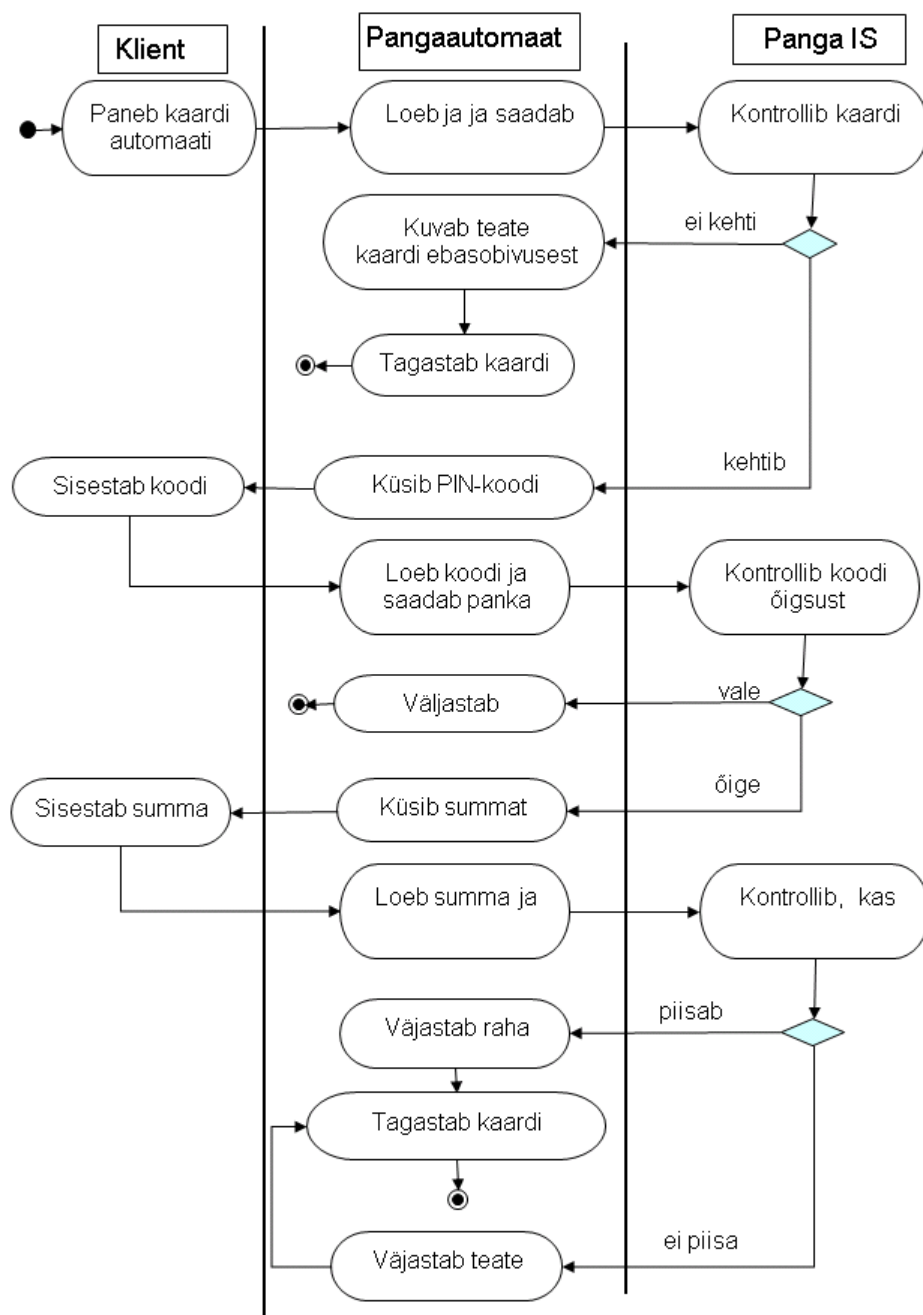
Pangaautomaat

Klass ja erineva täpsusega tegevusskeemid:

Pangaautomaat
kood asukoht raha raha_max ...
sisesta kaart(nr) loe_PIN(k) loe_raha(S) anna_raha(S) tagasta_kaart() ...

Tegevuste jaotus objektide vahel

Pangaautomaat. PIN koodi kontroll

Lubatud on kolm katset:

